

Dit hoofdstuk is afkomstig uit het boek *De Risico's van het Denken. Het treffen tussen Indiaanse spiritualiteit en techniek* van Jaap Breeveld. Copyright Stichting ReRun Producties & Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, 1992. www.rerunproducties.nl

9. Het einde van de regenboog

Ook in een technische samenleving moet de mens een reden worden gegeven om te leven. Zonder een dergelijke reden, zo beweert Jacques Ellul, 'verliezen de materiële dingen hun smaak en hun luister'. Vanouds zoekt de mens een spiritueel houvast, waarvan hij de juistheid niet betwijfelt. In haar arrogantie van de macht is de techniek onbarmhartig en verwoest alle heilige zaken. Niets is heilig. Geen enkel geheim mag een geheim blijven. Het heilige, echter, is bittere noodzaak, zo meent Ellul.

De mens kan niet leven zonder een gevoel van het geheim. Daar zijn de psychoanalytici het over eens. Maar de invasie van technieken ontheiligt de wereld waarin de mens is geroepen te leven. Voor techniek is niets heilig, niets taboe. Dat is het gevolg van haar autonomie. Techniek accepteert buiten zichzelf geen bestaan van regels of normen. Nog minder verdraagt het enige beoordeling. Bijgevolg is, onafhankelijk van waar techniek binnendringt, alles wat zij doet geoorloofd, rechtmatig en gerechtvaardigd....

Geheimzinnigheid wordt in belangrijke mate door de mens verlangd. Het is niet zo dat hij het mysterie niet kan begrijpen, of het zich niet kan indenken, of het niet kan bevatten, maar eerder dat hij dat niet *wil* doen. Het heilige is dat wat de mens onbewust besluit te respecteren. Het taboe wordt weliswaar verplichtend vanuit een sociaal oogpunt, maar er is altijd een element van bewondering en respect dat niet berust op verplichting of angst.

Techniek vereert niets, respecteert niets. Zij heeft een enkelvoudige taak: het wegnemen van bijkomstigheden, alles aan het licht brengen, en alles door rationeel gebruik transformeren tot middelen.... Techniek ontheiligt omdat zij aantoonbaar ... dat mysterie niet bestaat.... Het heilige kan zich daartegen niet verzetten.... Alles wat nog geen techniek is, zal het alsnog worden. Zij wordt door zichzelf aangedreven, door haar karakter van zelfvermeerdering. Techniek ontkent a priori het mysterie. Het mysterieuze is slechts dat wat nog niet is vertechniseerd.

De techniek bepleit om het leven en zijn opzet geheel over te doen, omdat die ondeugdelijk zijn geschapen. Omdat de erfelijkheid vol is van toeval, stelt de techniek voor die uit te schakelen om zo het type mens voort te brengen dat noodzakelijk is vanuit het ideaal van nuttigheid. De schepping van de ideale mens zal spoedig een eenvoudige technische operatie zijn....

Niets behoort nog langer tot het domein van de goden of het bovennatuurlijke. Het individu dat leeft in het technische milieu weet heel goed dat er nergens iets spiritueels is. Maar de mens kan niet leven zonder het heilige. Daarom draagt hij zijn gevoel voor het heilige over op juist datgene wat zijn vroegere object heeft vernietigd: de techniek zelf. In de wereld waarin wij leven is techniek het wezenlijke mysterie geworden.... Zij die nog enig begrip van het magische hebben bewaard, bewonderen zowel als vrezen de techniek.¹

Nu de kwantiteit van de materiële middelen althans voor de westerse mens ongekend hoog is opgevoerd, begint men zich steeds meer zorgen te maken over de kwaliteit van het menselijk bestaan. De beklemming van de lineaire logica en van de materialistische cultuur doet de westerse mens omzien naar nieuwe bronnen van spiritualiteit. Veel mensen lijken zich ongelukkig te voelen als zij niet ervaren dat zij een deel vormen van een geheel dat belangrijker is dan zichzelf en dat zij kunnen bewonderen. Als het grotere geheel van de natuur, het stamverband of de godsdienst niet meer in die behoefte voorziet, moet er iets anders worden bedacht. Opnieuw gaat men, zoals Pico della Mirandola dat deed in Florence, op zoek naar een nieuwe synthese. Deze keer gaat het niet alleen om een herontdekking van Plato en om een eenwording van christelijke waarden en oude Griekse denkbepelden. Men verlangt nu ook naar een nieuw gevoel van saamhorigheid en universaliteit. In een herhaalde poging tot éénwording zoekt men de ontsnapping uit de werkelijkheid in een synthese van de westerse techniek en de wijsheid van oosterse en christelijke mystiek.

* * *

Californië, de meest westelijk gelegen staat van de Verenigde Staten, is het huidige Eldorado. Het nieuwste goud dat daar wordt gevonden is de *high-tech*. De kuststaat oefent echter niet alleen een aantrekkingskracht uit op ondernemers en technici uit de hoogwaardige civiele en militaire industrie; het is ook het Mekka van hen, die op weg zijn naar het Nieuwe Tijdperk: de *New Age*.

Volgens Ronald Enroth, Californisch deskundige op het gebied van sekten, heeft de aantrekkingskracht van Californië te maken met de mythe van de *last frontier*, die deze staat bijna een charisma bezorgt.

Mensen komen hier op zoek naar dromen: geestelijk, materieel, sexueel. Het is de mythe van 'het einde van de regenboog', waarbij mobiliteit - de richting doet er niet toe - alles is. Die mobiliteit zorgt voor roekeloosheid, het wegdoen van familie en historie, het uitrukken van alle wortels in het verleden.²

In de jaren zestig en zeventig, in dezelfde tijd waarin de ontwikkeling van de micro-elektronica de materiële basis legde voor de opkomst van *Silicon Valley*, was Californië de voedingsbodem voor een tegenbeweging die opmerkelijk alternatieve trekken vertoonde. De *counterculture* diende zich aan als een beweging die de belofte inhield dat zij de Amerikaanse jeugd een geheel nieuwe identiteit zou kunnen verschaffen. Voor een belangrijk deel is die spontaan opgekomen tegencultuur inmiddels tot een instituut geworden en heeft een vastere georganiseerde vorm gekregen in de verschillende bewegingen die zich grotendeels laten groeperen onder de naam *New Age Movement*.

In de koepelzaal van het Amsterdamse Sonesta-hotel zit een stralend gehoor in afwachting van het optreden van de top-vrouw van New Age, Marilyn Ferguson. Op 21 november 1984 presenteert de dynamische Californische cultuur in de schijnwerpers van het statige Sonesta-auditorium haar nieuwste exportprodukt. Als filosofe van de *Aquarius Conspiracy* viert Marilyn Ferguson niet alleen in de Verenigde Staten haar triomfen, maar reist zij als bezielde voorgangster de hele wereld rond om overal haar nieuwe boodschap te profeteren.

Op deze geordende bijeenkomst is er niets meer te bespeuren dat nog verwijst naar de radicale oorsprong van de beweging of nog zou kunnen herinneren aan de roerige dagen van de opkomst van de counterculture in Californië. New Age is niet weggelegd voor armoedzaaiers. Het Nieuwe Tijdperk is een droomtijd voor de geëxalteerde elite. Als een rechtgeaard Amerikaans instituut houdt ook New Age niet van *losers*. De chaos, die de tegenbeweging aanvankelijk teweegbracht, is inmiddels reeds lang bezworen. De revolutie is geaccepteerd en geabsorbeerd. Binnen het Sonesta-hotel is alles in technische orde. De chaos en de verpaupering in de wereld begint pas daarbuiten.

Van ver weg, uit het zonnige Californië, klinkt de blijde boodschap dat er alle reden is voor een nieuw optimisme en een nieuw elan, zodat we het doemdenken wel kunnen en moeten vergeten. De onbegrensde mogelijkheden, die New Age ziet, zijn gereserveerd voor hen die *willen winnen*. De miljoenen armen en daklozen in Amerika hebben geen enkel perspectief. Maar die realiteit past niet in het optimistisch vergezicht. Het schrikbarend verval van de grote steden is een storend element waar de *wINNERS* niet goed raad mee weten. Men zou kunnen gaan twijfelen: zou er dan toch iets fundamenteel mis zijn met de nieuwe technische orde? New Age komt als geroepen en brengt uitkomst. De mythe van een nieuwe kosmische orde voorziet in een welkom rookgordijn, dat de technische werkelijkheid en haar slachtoffers aan het oog onttrekt. New Age verwekt een droom die het geweten in staat stelt met de harde werkelijkheid te leven, zoals die in haar essentie door de techniek wordt bepaald.

Marilyn Ferguson toont zich een charismatisch leider en werpt zichzelf op als symbool van een veelbelovende toekomst. Zij is vooral gekomen om de oorlog te verklaren aan de illusie, als zouden de mensen machteloos zijn. Zij roept haar toehoorders toe, dat ze 'net moeten *doen alsof* ze gelukkig zijn'.³ Haar toespraak is een duidelijke lofzang op de zegeningen van de high-tech. Zij plaatst - en daar gaat het om - de nieuwste technieken zeer uitdrukkelijk in een evolutionair perspectief. Natuurlijk, zo geeft ze toe, zijn die ontwikkelingen niet helemaal zonder gevaar. Het informatie-tijdperk kan ons zowel leiden tot een revolutie in de kwaliteit van het leven als tot een apocalyptisch Armageddon. Zoals het programmaboekje van deze avond vermeldt staan we voor 'een doorbraak in de maatschappelijke evolutie'. Het allesomvattende gistingproces, dat we nu meemaken, leidt volgens Ferguson niet tot een debacle, maar kondigt een volgende stap aan in de evolutie van de mens. De informatie-revolutie komt juist op tijd. Om *de weg naar het leven* te vinden hebben we nu de techniek om te

communiceren. Het gaat erom dat we ruim baan maken om onze collectieve intelligentie naar buiten te brengen. We kunnen altijd nog meer informatie laten binnenkomen. Mochten de toehoorders van Marilyn Ferguson misschien eerst nog hebben geduizeld van de overdadige informatie, dan kunnen zij voortaan gerust zijn en zichzelf wijs maken dat zij er nooit genoeg van kunnen krijgen. Ferguson vindt wel dat de techniek doldraait met honderdduizenden transistors op één micro-chip, maar *zo is het nu eenmaal*. De techniek ontwikkelt zich sneller dan dat de mensen kunnen bedenken waarvoor ze die techniek kunnen gebruiken. Niets staat er nog stil in deze voortdurende dans van energie. We kunnen die snelle ontwikkelingen het beste benaderen met de optimistische visie van de *Age of Aquarius*, de eeuw van het nieuwe begin.

De toespraak van Ferguson is een ode aan de *visionaire* kijk op de toekomst. De toekomst zal zo zijn als het beeld dat wij er ons van vormen, zo zegt zij. De keuze is aan de menselijke verbeelding. In de New Age-beweging is de wens niet alleen de vader van de gedachte, maar zelfs de vader van de toekomstige realiteit. Hoe meer je vasthoudt aan het beeld, hoe waarschijnlijker het is dat de toekomst ook wordt bewaarheid. Ferguson waarschuwt dat 'het niet in de mode is om hoopvol te zijn'. *Cynicism is more popular*. Ze ziet het duidelijk als haar taak om de techniek te prijzen en daartoe het pessimisme te veroordelen. De mensen die een donker beeld van de toekomst hebben, willen volgens Ferguson liever niet horen van een hoopvolle verwachting. Daarom wil zij haar gehoor bemoedigen: *you are creators, you are artists, you are an information-processor*.

Het optimisme dat de New Age-beweging propageert past opvallend goed in de opgewekte boodschap die de mensen door de propaganda van het technisch systeem wordt aangepreut. Het feit dat Marilyn Ferguson persoonlijk het idee heeft dat het met de wereld de goede kant op gaat, zegt op zich weinig. Zelfs de best ingelichte, hoogste politieke leiders kunnen geen enkele garantie geven dat hun toekomstvoorspelling, behalve misschien bemoedigend, ook nog juist is. Ook het feit dat de New Age-beweging zoveel aanhangers trekt is geen enkele garantie voor het waarheidsgehalte van de wervende boodschap. De door de techniek gekleineerde mens is maar al te graag bereid om zich door propaganda te laten bedwelmen. Propaganda voorziet in een nieuwe mythe die de ontluisterde westerse mens weer een vleug van betekenis geeft. Alleen de *drop-outs* in de straten van de grote steden keren de propaganda de rug toe. Zij hebben de aansluiting gemist en kunnen hun plaats binnen het technisch systeem wel voorgoed vergeten. Op hun cynische wijze nemen zij hun lot in eigen handen en zoeken, zoals veel Indianen dat eerder deden bij zoveel overmacht, hun toevlucht in alcohol en andere verdovende middelen. Zij brengen het advies van de politieke leiders ten uitvoer: gaat u maar rustig slapen, want u doet er toch niets meer toe.

Marilyn Fergusons boodschap richt zich niet op de overbodigen in de thuislanden, maar tot de energieke conquistadores van onze tijd: de mannen en vrouwen die grensverleggend bezig zijn. De toekomst is aan de visionaire mensen, zo belooft zij. 'De visionairen begeven zich in het gebied van de intelligente risico's. Zij zijn de cultuurhelden.' Voor deze helden, zo meldt Ferguson, heeft het gangbare onderwijssysteem allang afgedaan. Maar ook planning is uit de tijd: *the only thing left is*

navigate. We moeten niet bang zijn om fouten te maken: *that's silly*. Je kunt jezelf niet corrigeren vóóordat je iets hebt gedaan. *Feedback*, daar gaat het om. Men moet niet eerst richten en dan vuren (*aim, ready, fire!*), maar eerst vuren en dan richten (*ready, fire!, aim*). Soms moet je het gewoon doen en kijken wat er gebeurt. Of anders gezegd: wie dan leeft, wie dan zorgt.

Als je mislukt, zo redeneert Ferguson verder, slaag je misschien een volgende keer. Dergelijke experimenten gaan natuurlijk gepaard met spanning, maar spanning kan 'een hoger niveau van evolutionaire organisatie' uitlokken. Er zijn aanwijzingen dat de evolutie juist plaats vond als er druk op de omgeving was. De *stress* heeft inmiddels epidemische vormen aangenomen, maar door zulke moeilijkheden worden we misschien sterker en intelligenter. Stress, risico's, over-informatie, het geeft allemaal niets: alles wijst in de goede richting.

Het nemen van risico's is precies datgene wat de techniek wil. De *emerging technologies* brengen voortdurend een nieuwe versie van de technische orde tot wording. De technische mens wordt verondersteld lijdzaam af te wachten wat de schadelijke gevolgen van de nieuwe technieken zullen zijn. Als die risico's eenmaal duidelijk zijn is het kwaad van de opkomst en proliferatie van de nieuwe techniek al geschied.

De onverschrokken visionairen van New Age richten zich op het volle leven en willen alles omarmen. 'De klokken hebben al lang genoeg voor de doden geluid, laat ze nu klinken voor de levenden.' *Music, songs, balloons, a sense of victory*, dat is wat de mensen nodig hebben. We moeten een beter spel verzinnen dan oorlog. We moeten zien te komen tot een *Olympics* van samenwerking in plaats van concurrentie.

Marilyn Ferguson maakt overigens geen geheim van haar relaties met het militaire apparaat. Ze vertelt met trots over haar lezingen voor de *Task Force Delta*, een uiterst slagvaardige denktank voor het Pentagon, bedoeld 'voor het geavanceerde denken over organisatie'. De vele fans van de Aquarius-beweging, die zij daar in het Pentagon-gehoor had getroffen, had zij verzekerd dat zij in feite ook deel uitmaakten van de vredesbeweging. En, zo voegt zij daaraan toe, haar gehoor van militaire specialisten beloonde haar met een staande ovatie.

Voorals in de zakenwereld ontmoet Ferguson veel nieuwe mogelijkheden voor *advanced social thinking*. Zij heeft geleerd dat je geen enkele groep, die anders is dan jezelf, bij voorbaat moet afwijzen. Geen enkel systeem heeft het antwoord. *Business is the most open society, that I met*, zo roept zij uit. 'We moeten nieuwe netwerken creëren. Dat is de zin van de evolutie. We moeten de ondernemers bij elkaar brengen om nieuwe systemen op te roepen.' Ferguson doet zelf goede zaken met het bedrijfsleven en maakt haar gehoor duidelijk dat haar utopia niet buiten ondernemersland kan worden gevonden. Het is opvallend dat men zowel bij Star Wars als New Age dezelfde namen tegenkomt: IBM, Siemens, Philips, de wapen- en vliegtuigindustrie Messerschmidt-Bölkow Blohm. Het zijn steeds dezelfde mensen die hun deel willen hebben in de macht van wat Marilyn Ferguson 'the global eye' noemt.

Bij de propaganda voor haar nieuwe beweging maakt Marilyn Ferguson graag en

effectief gebruik van de nieuwe communicatiemogelijkheden. Geen wonder dan ook dat zij de massamedia prijst als de brengers van de nieuwe mentaliteit. Het informatie-tijdperk biedt volgens haar veel nieuwe mogelijkheden tot communiceren. We moeten een *sense of drama* opbouwen met behulp van de *technology of creative cooperation*. Deze positieve geluiden doen het goed in een sombere wereld. Uit de groeiende aanhang blijkt dat de verlichte geest van de New Age-metafoor begint te werken, en - opvallend genoeg - vooral onder managers die bij willen blijven.

Marilyn Ferguson, die zo veelvuldig met de Groten der Aarde verkeert, is in het Sonesta-hotel aan het einde van haar toespraak gekomen. Het programma voor de Gouden Eeuw van de communicatie is zo wel duidelijk. Nu is de leergierige zaal aan de beurt om haar vragen te stellen. Een toehoorder wil weten of Marilyn zich ten aanzien van de grote problemen in de wereld niet al te elitair opstelt. Marilyn antwoordt dat zij dat zelf ook moeilijk vindt, maar *we may have to live with this acceleration of changes*. Er zijn nog veel meer vragen aan het nieuwe orakel uit de San Francisco Bay Area. Daarom pakt Marilyn maar vlug het volgende vragenbriefje. Waarom, zo vraagt men, zijn haar conferenties zo duur? Zo was de toegangsprijs voor de *First European Transpersonal Conference*, die in 1984 in het Brusselse Congrespaleis werd gehouden, 750 gulden. De hoge kosten zijn ook voor Marilyn zelf een dilemma, maar voor de mensen die haar bijeenkomsten, congressen en symposia organiseren, is het een kwestie van brood-op-de-plank. Uitgangspunt voor haar is dat niemand er zelf geld op toe moet leggen.

Voor de goede orde wordt eraan herinnerd dat er deze avond ook nog gelegenheid is om de Nederlandse vertaling van Fergusons boek *The Aquarian Conspiracy* te kopen.⁴ De schrijfster zelf is er nu toch en zij is graag bereid elk verkocht exemplaar persoonlijk te signeren. Het boek voorziet duidelijk in een grote behoefte; het is al in diverse talen vertaald.

De ster van Marilyn Ferguson blijft stijgen. Een paar maanden later is zij alweer in Nederland op de internationale samenkomst in het RAI-complex over de *Spirit of Peace* (toegangsprijs weer 750 gulden en, zoals de folder vermeldt, *KLM is the official carrier for the Spirit of Peace*).⁵ Op die bijeenkomst in maart 1985 krijgen de deelnemers uit vele landen alvast de folders uitgereikt met de uitnodiging voor de volgende internationale verzameling van de *International Transpersonal Association*, die van 23 tot 29 april van hetzelfde jaar in de Kyoto International Conference Hall in Japan zal worden gehouden. Als een zwerm spreeuwen verplaatsen de nieuwe verlichten zich over de aardbol. De eventuele deelnemers aan deze volgende bijeenkomst wordt ten sterkste aangeraden om in Kyoto niet onmiddellijk te gaan luisteren naar de toespraken over *Traditie en Techniek*, maar eerst even langs te gaan op de *TSUKUBA-Expo '85* om daar de technologische doorbraken te bewonderen, 'waaraan de wereld onmogelijk voorbij kan gaan'.⁶ De Japanner Jiro Ushio, die de leiding heeft van de voorbereiding van deze Expo, kondigt aan dat de tentoonstelling zal laten zien dat 'wetenschap en technologie het leven van de mensen zullen verbeteren, dat de mensen die altijd zullen kunnen blijven

beheersen en dat, hoewel verschillende culturen de wetenschappelijke ontwikkeling misschien verschillend zullen benaderen, de technologie in haar weldaden universeel zal zijn'. Waar Ushio speciaal aandacht aan wil besteden is de Japanse jeugd. 'Eén van de redenen om Expo '85 te houden is om bij onze jeugd waardering in te boezemen voor de technologie.'⁷

* * *

De New Age-beweging zou zo apart nog niet zijn als ze zich alleen zou beperken tot een eerbetoon aan de nieuwe high-tech. Het opmerkelijke van deze beweging is juist dat zij tegelijkertijd een tegenbeweging propageert die zich vooral afzet tegen de gangbare opvatting van de wetenschap. Tegenover de heersende reductionistische en positivistische benadering predikt men dat de mensheid zich moet hervinden in 'het nieuwe paradigma van de holistische beweging', dat de macht van de dominerende rationaliteit moet doorbreken. De weg die Ferguson wijst is terug naar een heilzame harmonie met de natuur, maar dan wel via nog meer wetenschap en techniek.

Hoe kan een tegencultuur, die pretendeert zich te verzetten tegen een reductionistische opvatting van wetenschap, zich tegelijkertijd zo identificeren met de wonderen der techniek? Hoezeer de New Age-beweging ook belijdt dat de nieuwe wijsheid te verwachten is van een nieuwe holistische benadering, in feite schaart deze 'irrationele' beweging zich in de rijen van hen die de uitkomst verwachten van de efficiëntie en de krachtvolle logica van het technische denken. De propaganda van de New Age-beweging zit vol tegenstrijdigheden, maar dat is in het technisch systeem niets bijzonders: het systeem verwekt tegenstrijdigheden en leeft ervan. Het veroorzaakt eerst de chaos en het ongemak en dan ontstaat er vervolgens vanzelf een nieuwe behoefte.

New Age is geen tegenbeweging die zich verzet tegen de autoriteit van het technisch systeem. Integendeel, het credo van Marilyn Ferguson kent één steeds terugkerend thema: Waarom nog langer geaarzeld? Waarom niet in alle opgetogenheid gekozen voor een nieuwe lotsverbondenheid, niet met de verliezers, maar met de winners van het technisch systeem? De nauwe verwantschap van Marilyn Ferguson met het technisch systeem blijkt uit de indrukwekkende namen, die zij noemt als zij zich op de *First European Transpersonal Conference* tegenover de pers uitspreekt over haar uitstekende relaties met de grootindustrie.

We hebben intensief contact met mensen uit het zakenleven en de industrie. Zij zijn het meest *ready*, daar zie je velen met licht in hun ogen.... Honeywell, Minneapolis en General Motors. In Holland heb ik cursussen gegeven voor Philips en Shell, *wonderful people*. De industrie is machtiger, flexibeler en heeft meer verantwoordelijkheid dan regeringen. Ze kunnen er daadwerkelijk voor zorgen dat er dingen veranderen. Het zijn de dynamische zakenmensen met een grote ondernemingsgeest die zich enthousiast inzetten voor onze netwerk-projecten. New Age people zijn geen dromers. Iedere dag voegen zich duizenden mensen bij de beweging.

Over de hele wereld zijn er al miljoenen *involved*, met als grote toppen Amerika en Japan. Tussen de middag heb ik geluncht met de Belgische regering en morgen word ik weer ontvangen door premier Thatcher. Maar de meeste contacten hebben we met de Amerikaanse regeringsleden en we werken met ons wetenschappelijke team voor bepaalde projecten nauw samen met de Senaat. In Europa zijn prins Charles en prinses Irene echte *leaders* van de Europese *Commonmarket of Consciousness*. De Europese cultuur heeft zo'n intense energie dat de hele wereld erdoor geëlektrificeerd kan worden. Vijftien jaar lang hebben we vanuit Amerika geïnnoveerd en geïnfiltreerd, maar sinds de computermaatschappij IBM voor New Age onderzoeksprojecten uitvoert, heeft de menselijke-bewustzijnsrevolutie een enorme sprong gemaakt. De vice-president van AT&T is duidelijk een *neo-human*, hij heeft ons zijn telephone company ter beschikking gesteld. Dat wordt ons grootste succes. Sponsors hebben voor New Age het TV-station NBC gekocht. Een televisienetwerk is *the big part of the global eye*. ABC domineerde met de Olympische Spelen de hele wereld! Wij hebben nu een wereldwijd project ontworpen. *Dat geeft een sensatie van macht.*⁸

Dat de irrationele wereld van de New Age-beweging zich zo aangetrokken voelt tot de rationele wereld van het grote zakendoen is wel vreemd, maar het omgekeerde, dat de grote multinationals belangstelling hebben voor Marilyn Ferguson, lijkt op het eerste gezicht nog ongerijmder. Het is vanzelfsprekend dat de multinationals die Ferguson opnoemt commercieel geïnteresseerd zijn in het verlenen van hun technische diensten, als het gaat om het opzetten van nieuwe wereldomspannende netwerken. Hoe meer netwerken hoe beter. Dit is echter niet de enige reden voor hun bemoeienis. Er is meer aan de hand. Aangezien degenen die al bij voorbaat enthousiast zijn over de wonderen van de techniek niet meer hoeven te worden gewonnen, moet de propaganda voortdurend zinnen op mogelijkheden om binnen te dringen in de denkwereld van de kritische of alternatieve beweging. Als die niet-rationele bewegingen zo aanslaan, moeten de promotors van de techniek op zijn minst die opkomende belangstelling serieus nemen. Het technisch systeem kan echter principieel aan alternatieve behoeften geen echte genoegdoening geven. Voor de promotors van het technisch systeem is het daarom een uitkomst als een beweging als New Age zich efficiënt en bekwaam wil ontfermen over magnetiseurs, nieuwe alchemisten, Soefie-aanhangers, sensitivity-groepen, Zen-boeddhisten en talrijke andere potentiële dissidenten. Voor deze mensen kan de New Age-beweging een vertrouwd onderkomen bieden, want van dissidenten die het systeem principieel de rug toekeren is het technisch systeem niet gediend. Wat is er dus mooier dan een charismatische voorgangster als Marilyn Ferguson? Zij heeft een gemakkelijk entree in alternatieve kringen zoals de Groenen en de vredesbeweging, en doet binnen die groeperingen, waarvoor de multinationals zo allergisch zijn, gezaghebbende uitspraken over de veelbelovende mogelijkheden van de nieuwe high-tech. Haar loyaliteit aan het technisch systeem ondermijnt de levenskansen van een echt alternatief; en met welk succes!

Fergusons volgelingen twijfelden eerder misschien aan de deugdelijkheid van het systeem; nu twijfelen zij aan hun vroegere twijfels daarover. Waarom hadden zij eigenlijk getwijfeld? Dankzij het optimisme van Ferguson zijn zij hun vroegere pessimisme te boven gekomen en hebben zij het oog weer gericht op een zonnige toekomst. De

metafoor van het Nieuwe Tijdperk biedt de technische mens een droom, een spleet in de werkelijkheid waardoor hij aan de onderdrukkende realiteit kan ontsnappen. Er gloort een nieuwe dageraad. Het holisme is opgestaan.

De pre-propaganda van New Age is vervuld van mythische beelden: de mythe van de allesomvattende energie, van het ruimteschip Aarde, van de Nieuwe Wetenschap en de Nieuwe Mens. Met behulp van deze mythen vormt New Age nieuwe vooroordelen en nieuwe stereotypen. Dankzij het nieuwe inzicht zullen we in staat blijken te zijn om de gewelddadigheid van de techniek te bedwingen. Dit zijn veelbelovende ideeën die in deze verwarrende tijd graag worden geloofd.

De wetenschap werd lange tijd gehinderd door een verwrongen voorstelling van zaken. Daardoor ging het zo moeizaam, maar er kwam licht aan het einde van de tunnel. Sinds Werner Heisenberg in 1925 het principe van de onzekerheid vond is er vanuit de fysica een fundamenteel andere visie op de werkelijkheid gekomen. Het grote publiek was er nog lang niet aan toe om zich dat te realiseren, maar nu begint het nieuwe besef pas goed door te dringen. Door de natuurkundige ervaringen op *sub-atomair* niveau zal de cultuur ingrijpend veranderen. Alles blijkt met elkaar in verbinding te staan en deel uit te maken van een groot organisch geheel. Daarom moet alles in onderlinge samenhang worden gezien. Er is uitzicht op een nieuwe en evenwichtige kosmische orde.

Een beweging als New Age komt juist op tijd om voor de velen die daar behoefte aan hebben, de illusie in stand te houden, dat er nog wel degelijk ruimte wordt gelaten voor het mythische denken. De utopie van New Age is een welkome nieuwe heilsleer die valt binnen het spectrum, dat algemeen wordt aanvaard. Vanuit dat gezichtspunt gezien krijgt men oog voor de grandioze schijnvertoning die wordt opgevoerd. Het optreden van Marilyn Ferguson geeft er dan blijk van hoe zij als *communicator of ideas* een propagandistische rol speelt bij de legitimering van het technisch systeem. In die functie heeft Marilyn Ferguson maar één opdracht, en die is de mogelijk opkomende golf van weerstand te breken door het propageren van een universele utopie.

Door de spiritualiteit haar betekenis te ontnemen krijgt die ontcrachte spiritualiteit vanzelf haar geëigende plaats binnen het technisch systeem. Zo is het immers ook met de godsdienst gegaan. De dynamische *worldwide movement*, die de mensheid in de huidige chaos de weg zal wijzen naar de toekomstige orde van een wereldomspannende holistische eenheid, past in de utopie van een universele eenheid die voortkomt uit een universele technische beschaving. Er lijkt geen andere keus. Maar één wereldgodsdienst blijft er over. Nu de oude spiritualiteit is verdwenen, zoekt men zijn toevlucht in de pseudo-spiritualiteit van een allesomvattende technische supereenheid, waarin alle rassen, stammen, volkeren en naties elkaar zullen gaan vinden dankzij de gemeenschappelijke taal van wetenschap en techniek.

* * *

Hoe onwaarschijnlijk die mogelijkheid ook lijkt, de manipulators van het technisch systeem moeten er toch voortdurend op bedacht blijven dat de technische mens zich ooit nog eens zal bekeren tot een echt alternatief. Bij de inhuldiging in de jaren zestig van de *Eeuw van Aquarius* klonk reeds een duidelijke roep mee van 'terug naar de natuur!' De vele harde protesten tegen de gevestigde orde gingen vergezeld van een gevoel van weerstand tegen de toenemende kunstmatigheid van de technische samenleving. Die weerstand symboliseerde zich ondermeer in het eerste protest tegen de opkomende macht van de computer. Met name in Californië appelleerde de tegenbeweging in de jaren zestig en zeventig aan het nog steeds op de achtergrond levende heimwee naar de *natural man*.

De krachtlijnen van de technische orde polariseren de mens onherroepelijk in één richting: die van de pool van de kunstmatigheid. Deze fundamentele polarisatie is ook het dieperliggende grondpatroon van het treffen tussen techniek en Indiaanse spiritualiteit. In de Indiaanse spiritualiteit weerklinkt een diepe verbondenheid met de natuur, die de technische mens misschien nog wel eens voelt, maar niet meer met zijn hele persoon kan bevatten. De technische mens voelt soms nog wel sympathie voor de waardigheid van de Indiaan, tot het moment dat de Indiaan zijn hebzucht in de weg staat. In zijn irrationele momenten hunkert de technische mens nog wel naar zijn oude totale relatie met de natuur en zegt tegen zichzelf: *eigenlijk ben ik ook een Indiaan*. Zo'n nostalgische gedachte wordt echter voortdurend overstemd door de vooroordelen van het technisch denken.

Uit het heimwee van de technische mens spreekt een onvrede met zijn eigen denaturalisering. Het is een gevoel dat wordt opgeroepen door een stem uit het verleden, dat, naar antropologische tijdschaal gemeten, minder ver achter ons ligt dan men gewoon is te denken. De tijd dat de mens zich bij voortduring probeerde aan te passen aan de wisselvalligheden van de natuur bestrijkt een veel langere periode dan de korte tijd waarin de technische mens - overhaast - heeft aangeleerd zich aan te passen aan de wisselvalligheden van de techniek. Gaat men ervan uit dat die vroegere milieus nog steeds in ons zijn, dan is het niet verwonderlijk dat de technische mens het gevoel van natuurlijke verbondenheid nog in zich heeft en het ook de ruimte wil geven. Het is niet uitgesloten dat die gefrustreerde behoefte aan natuurlijkheid nooit zal verdwijnen en steeds weer - soms op de meest onaangename, rampzalige en misvormde wijze - de kop op zal steken.

De *counterculture* uit de jaren zestig was niet opgewassen tegen het raffinement van de propaganda voor het technisch systeem. 'De verbeelding aan de macht' had men geroepen, maar wat er gebeurde was het omgekeerde. De macht annexeerde de nieuwe verbeelding. Toen de ideeën van de nieuwe beweging in handen vielen van de reclame was het met de betekenis daarvan gauw gedaan. De deskundigen van de verleiding wisten - want dat is hun vak - hoe zij de betekenis van een spontaan, nieuw verschijnsel moesten trivialisieren tot de alledaagsheid van een nieuwe trend, een nieuw consumptiegoed. Ook al was de tegenbeweging van de jaren zestig niet succesvol, het feit dat de beweging ontstond zou kunnen worden gezien als een aanwijzing voor een opkomend besef dat

men zou moeten proberen om de dubbele binding met de techniek die de mens zichzelf heeft opgelegd, te doorbreken.

Ellul had echter direct bij het begin, toen de counterculture zich nog maar net had gepresenteerd, al weinig verwachtingen van het effect van die tegenbeweging. Wanneer hij in de zeventiger jaren terugblijkt, kwalificeert hij de hippie-cultuur als een wanhopig achterhoede-gevecht om de vrijheid te redden.⁹ Aanvankelijk werd binnen de hippie-cultuur de technische groei nog wel ter discussie gesteld, maar dat duurde slechts enkele jaren. Het heeft volgens Ellul weinig effect een enkel aspect van de techniek te veranderen als men er zich niet op richt het geheel te destructureren. Omdat het technisch systeem zelf totaal is, zou het ook in zijn geheel moeten worden uitgedaagd.¹⁰ Een tegenbeweging die het systeem niet onderkent of het ontziet, functioneert in de ogen van Ellul als een afwijking, een assimilatie, een adaptatie, en is altijd secundair.

...de omgeving is uitsluitend de technische omgeving. De mens moet gelukkig worden gemaakt doordat hij in dit systeem een gemakkelijker tijd van leven heeft. Dat is een opvatting, die door niemand wordt uitgedaagd - niet door de tegencultuur, niet door de hippies, niet door de briljante jeugd van de strijd tegen de consumptiemaatschappij. Om het uit te kunnen dagen, moet men het eerst kunnen begrijpen als een systeem. Het is niet de vervanging van de kapitalistische whisky door LSD of de afwijzing van het Hollywood-spektakel door de *underground cinema* die iets zal veranderen! Het is niet de sensualistische, irrationele explosie die het systeem per se zal doen wankelen, zelfs niet in de geringste mate.¹¹

Een redelijke dosis oppositie kan geen kwaad. Een ludieke kritische beweging kan de vitaliteit van het heersende systeem zelfs ten goede komen. Een alternatieve cultuur die zich niet echt buiten de status-quo van het technisch systeem begeeft kan zich rustig handhaven. Binnen het technisch systeem echter zijn vrije gedragingen, zogenaamde bewegingen van onafhankelijkheid, in feite strikt afhankelijk. Het technisch systeem laat volgens Ellul de 'zones van onverschilligheid' wijder worden naarmate de techniek zelfverzekender wordt.¹²

Pessimisme echter, is voor de techniek uit den boze. Voor de technische vooruitgang is het een uitdrukkelijk vereiste dat men, ondanks alle bewijzen van het tegendeel, de toekomst en de menselijke mogelijkheden optimistisch benadert. Wanneer de autoriteiten de ernst van het opkomend pessimisme onderkennen, wordt het apparaat van de propaganda in stelling gebracht. Bezorgdheid wordt gedegradeerd tot doemdenken en dat laatste kan nooit goed zijn. Er gaat een propagandistische roep uit om een nieuw elan.

Behalve met deze propaganda reageren de promotors van de techniek ook met een meer subtiele methode. Hier toont de stille kracht van het autonome technisch systeem zijn ware genie. Het keert zich niet frontaal tegen het doemdenken, maar het *exploiteert* de bestaande morele verontwaardiging over de onverantwoordelijke westerse omgang met de natuur. De gevaren van de twintigste eeuw moeten juist niet worden verzwegen. De mondiale crisis, waarover men met zoveel ongerustheid spreekt, is weliswaar mede een gevolg van het optreden van de techniek, maar de techniek laat ons

niet in de steek. De techniek levert ook zelf de compensaties voor de ongemakken die zij veroorzaakt. Het kan dus geen kwaad als men waarschuwt dat het hoog tijd is om de mondiale crisis te keren. Het doemdenken is gevaarlijk voor de techniek, maar het levert ook een aangrijpingspunt om nog verder te gaan. Als de nood het hoogst is, is ook de technische redding nabij.

Het doemdenken mag echter niet zo ver gaan dat het beginsel van de onbetwistbare autoriteit van de techniek wordt aangetast. De formidabele macht van de techniek maakt de mens tot een hopeloos en overbodig individu. Zijn vrije wil is verlamd en verstomd door zijn eigen creatie. Een dergelijke vorm van uitzichtloosheid is voor het technisch systeem wel gemakkelijk, maar tegelijk ook ongewenst. Als de onderdanen gezapige zombies worden is dat voor het technisch systeem niet zonder risico's. Het technisch systeem is het aan zichzelf verplicht om ook de kritiek enige ruimte te laten. Mens en samenleving mogen niet in machteloosheid blijven steken. Fatalisme is een groot gevaar voor het technisch systeem, want de dynamische techniek moet het juist hebben van creativiteit, vitaliteit en optimisme. Flexibiliteit is geboden; verstarring is het ergste wat het technisch systeem kan overkomen.

* * *

In het zelfde jaar van de bijeenkomst in het Sonesta-hotel spreken op andere plaatsen in Amsterdam twee Amerikanen van heel ander kaliber: Bill Wahpepah en Leslie Silko. Bill Wahpepah, woordvoerder van de Amerikaanse Indiaanse Beweging, is dezelfde Indiaanse leider die drie jaar eerder in een grote tent van het tentenkamp bij Dodewaard de demonstranten toesprak. Nu spreekt hij op een drukbezochte bijeenkomst in krakerscafé Het Varkentje. Hij heeft niet zoveel woorden nodig als Marilyn Ferguson om de situatie uit de doeken te doen. De traditionele Indianen nemen het bedrog van de blanke man zo hoog op dat Bill Wahpepah vindt dat hetgeen de Indianen over de Amerikaanse samenleving denken, nu ook in Europa maar eens hardop moet worden gezegd. Het oordeel is hard: *America is a lie, you have to realize that. Whatever they do, it is not true: their history is wrong, how they acquired the land is wrong, their archaeology is wrong, their religion is superficial. So it is a lie!*¹³

De Indiaans-Amerikaanse schrijfster Leslie Silko bezoekt Amsterdam om tijdens het *One World Poetry*-festival poëzie voor te dragen uit haar roman *Ceremony*. In datzelfde boek vertelt ook zij over het zelfbedrog dat de Europese Amerikanen gevangen houdt.

Als de blanken niet door de leugen heenkeken en inzagen dat hun natie was gebouwd op gestolen land, dan zouden ze ... nooit beseffen hoe ze nog steeds gemanipuleerd werden door degenen die wisten hoe ze de ingrediënten door elkaar moesten mengen.... De leugens voedden zich met blanke harten, en de blanken waren nu al langer dan tweehonderd jaar bezig om hun leegte weer op te vullen; ze probeerden de holte vol te stouwen met patriottische oorlogen en grootse technologie en met de rijkdom die deze verschaften. En al die tijd hadden ze zichzelf voor de gek gehouden, *en ze wisten het.*¹⁴